

Nesih hattıyla yazılmış Felak sûresi

129; İbn Kesîr, VIII, 549-551; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, VIII, (683) her iki sûrenin de Kur'an-ı Kerim'e dahil bulunduğu hususunda icmâ vardır ve resmî mushaf-larda son iki sûre olarak yer almışlardır (geniş bilgi için bk. MUSHAF; MUAVVİZE-TEYN; Buhârî, "Tefsîr", 113; Kurtubî, XX, 251; Şevkânî, V, 518-519).

Sûreye felakın rabbine sığınma emriyle başlanmaktadır. Felak kelimesi etrafında çeşitli yorumlar yapmak mümkündür (bk. Elmalılı, IX, 6367-6373). Ancak ilk âyetin bir sonraki âyetle bağlantısı hesaba katıldığı takdirde bu kelimenin, kâinatın yokluk alanından bir patlama ile ilk meydana gelişini ve yaratılışını ifade ettiğine hükmedilebilir. Çünkü ikinci âyet Allah'ın yarattığı her şeyin zararından, üçüncü âyet bastıran karanlıkların şerrinden Allah'a sığınmak gerektiğini bildirmektedir. Buradaki "bastıran karanlık" gece karanlığını, zulüm ve cehalet karanlığını, karanlık düşünceleri ve insanın içine çöken, onun iç dünyasını karartan kin, öfke, şehvet ve kiskançlık gibi şeyleri içine alan kapsamlı bir ifadedir. Dördüncü âyet, "düşümlere üfleyenlerin şerrinden" de Allah'a sığınmanın gereğini dile getirmektedir. Bu ifade, fiilen mevcut olup olmaması bir yana, varlığına inanılıp etkileri altında kalınan üfürükçülük ve büyüçülük gibi ruhi etkileşimlerden başka, kötü fikirlerin ve sapık ideolojilerin tesiriyle insanların, içindeki inanç düşümlerinin çözülüp küfür ve ümitsizlik karanlıklarına düşmelerine de işaret etmektedir. Ayrıca âyetin, bir düğmeye basıp bir nükleer sistemi harekete geçirmek suretiyle doğabilecek büyük felâketlere de dolaylı bir şekilde değindiğini söylemek mümkündür. Sûrenin son âyetinde, kiskançlığı tutan hasetçinin

şerrinden Allah'a sığınmanın önemine dikkat çekilmiştir.

Gerek Felak sûresinde gerekse ardından gelen Nâs sûresinde kötülüklerinden Allah'a sığınılacak şeyler bildirilirken önce tabiat kuvvetlerinden, sonra kötü insanlardan, en sonunda da gözle görülmeyen varlıklardan (cin) söz edilmektedir ki burada somuttan soyuta, sakınılması kolay olandan zor olana doğru bir sıralanış dikkat çekmekte, dolayısıyla sığınmanın önemi ve yöntemi öğretilmektedir. Hemen belirtilmelidir ki sığınma yalnız sözle değil gelebilecek zararlara karşı mümkün olan bütün tedbirlerin alınmasıyla gerçekleşir.

Sûrenin faziletine dair Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadise göre Resûl-i Ekrem rahatsızlık ânında ve gece yatağına gireceği sırada İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini okuyup avuçlarına üfler ve elleriyle bütün vücudunu sıvazlardı (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 14; Ebû Dâvûd, "Edeb", 98; Tirmizî, "Da'avât", 21). Ukbe b. Âmir'den gelen bir rivayette de Hz. Peygamber'in kendisine şöyle dediği belirtilmiştir: "Ey Ukbe! Sen 'Kul eûzü bi-rabbî'l-felak' sûresini oku; zira Allah'a bu sûreden daha sevimli gelen ve daha belîğ olan hiçbir sûre okuyamazsın; mümkün oldukça onu oku" (*Müsned*, IV, 149, 155; sûrenin fazileti hakkındaki diğer rivayetler için bk. İbn Kesîr, VIII, 550-553; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, VIII, 684-688; Şevkânî, V, 518-519). Bazı tefsirlerde yer alan (mesele b. Zemahşerî, IV, 657; Beyzâvî, II, 629) ve muavvizeteyni okuyan kimsenin sanki Allah'ın indirdiği bütün kitapları okumuş gibi olacağını ifade eden hadisin mevzû olduğu kabul edilmiştir (İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, I, 239-241; Zerkeşî, I, 432).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "flk", md.; *Müsned*, IV, 149, 155; V, 129; Buhârî, "Tefsîr", 113, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 14; Ebû Dâvûd, "Edeb", 98; Tirmizî, "Da'avât", 21; Hasan-ı Basrî, *Tefsîr* (nşr. Muhammed Abdürrahîm), Kahire 1992, II, 445-447; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1386/1966, I, 239-241; a.mlf., *Zâdül-mesrî*, IX, 270; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahârü'l-muhîtt*, Beyrut 1403/1983, VIII, 529; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), IV, 655-657; Kurtubî, *el-Câmî*, XX, 251; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ân*, VIII, 549-553; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 432; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, İstanbul 1314, II, 546-570, 629; İbn Hacer, *el-Kâfî's-şâf* (Zemahşerî, *el-Keşşâf* [Beyrut] içinde), IV, 657; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, Kahire 1314, VIII, 684-688; a.mlf., *el-İtkân* (Bugâ), I, 29-55; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, V, 518-519; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 278-285; Elmalılı, *Hak Dinî*, IX, 6367-6373.

EMİN IŞIK

FELÂSİFE

(bk. FİLOZOF).

FELÂTUN BEY ile RÂKİM EFENDİ

Ahmed Midhat Efendi'nin

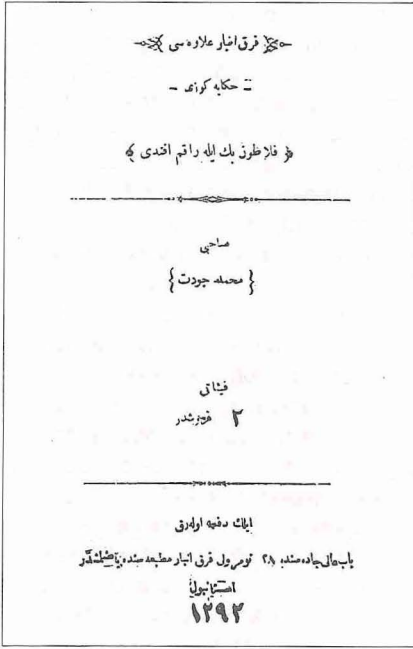
(ö. 1912)

Tanzimat'tan sonraki
alafranga hayatı hicveden romanı.

Ahmed Midhat'ın hikâye olarak tanıtıldığı *Letâif-i Rivâyât* serisi dikkate alınmazsa telif ettiği otuz iki romanı arasında yayın sırasına göre beşincisidir. Rodos'ta sürgünde iken kaleme aldığı diğer kitapları gibi bu da imzasız olarak yayımlanmıştır. On bir bölümden meydana gelen roman Tanzimat devri ikilemini mizahî bir dille anlatır. Konu, esere adını veren iki gencin hemen her bakımdan zıtlıkları üzerine kurulmuştur.

Felâtun Bey alafranga yaşamaya meraklı bir babanın evinde sathî bilgilerle yetişmiş, kıyafet, tavır ve ahlâkî davranışlarına kadar Avrupalılık özentisi taşıyan hazır yiyici bir gençtir. Bir dairede memurdur, fakat işine gitmez, vaktini eğlence ve gezi yerlerinde kumarla ve kadınla geçirir. Râkım Efendi ise küçük yaşta babasını kaybetmiş, önce annesinin, onun da ölümüyle dadısının ihtimamı altında yetişmiştir. Doğu ve Batı kaynaklı diye ayırmadan her ilim alanına ilgi duyar ve eline geçen her kitabı okur. Hemen her alanda bilgi sahibidir; ayrıca Arapça, Farsça ve Fransızca bilir. Bir dairede az maaşla çalışan bir memurdur, özel ders verir, bazı yayınevlerine tercümeler yapar.

Yazar ilk iki bölümde bu gençlerin zıtlığını aileleri, çevreleri ve günlük hayatlarıyla beraber verdikten sonra romanın diğer bölümlerinin her birinde değişik vak'alarla Felâtun Bey'i cahilliği, kibri, müsrifliği, yapmacık nezaketi ve iptilâlarıyla rezaletlere sürükleyecek, gülünç durumlara düşürecek; buna karşılık Râkım Efendi'nin şahsında bilgili, tutumlu, iradeli ve vakur, biraz da Batı'nın olumlu değerlerini benimsemiş bir Osmanlı tipini yüceltecektir. Aslında roman tekniği açısından dağınık görünen bu vak'aları birbirine bağlayan ortak konu da bu zıtlıktır. Böylece Felâtun Bey İngiliz Ziklas ailesinin evinde, ada açıklarındaki kayıkla gezintide, Kâğıthane safalarında kadınlara, genç kızlara davranışlarıyla hep bir skandala sebep olmuş, Râkım Efendi'nin ise itibarı daima yükselmiş-

Felâatun Bey ile Râkım Efendi'nin kapağı (İstanbul 1292)

tir. Felâatun Bey babasının ölümüyle kendisine kalan mirası tiyatrocuk bir Fransız kıza yedirmiş, sonunda bir yığın borçla Ege adalarından birinin mutasarrıflığına razı olarak İstanbul'dan gitmiştir. Râkım, evvelce dost edindiği Yozefino adlı bir kadınla ilişkilerini itidalde bırakmış, Ziklaslar'ın kendisine âşık olan büyük kızına mesafeli kalmış, parayla satın aldığı ve iyi bir eğitim verdiği câriyesi Canan'la evlenerek mutlu bir sona ulaşmıştır.

Ahmed Midhat, kitabın ilk bölümünün baş tarafına romanın ikinci adı olabilecek bir başlık koymuştur: "Biraz da Bugünkü Ahvâlê Bakalım". Bu ifadeden önceki romanlarının geçmiş devirlerde, bunun ise kendi döneminde geçtiğini belirtmek istemiş olmalıdır. Böylece mekân olarak İstanbul'da geçen vak'anın 1870 sonralarına ait olduğu anlaşılmaktadır.

Roman özellikle Cumhuriyet'ten sonra araştırmacıların dikkatini çekmiş ve hakkında bir hayli değerlendirme ve tenkit yazısı çıkmıştır. Bunların çoğu, Ahmed Midhat'ın yazar olarak romanın içindeki taraflı tutumunu tenkit eder ve eseri teknik açıdan kusurlu bulur. Meddah geleneğini devam ettiren bu ilk devir romanları hakkındaki tenkitler yer-şey değildir. Ayrıca romanda ruh tahlillerinin olmaması da önemli bir eksiklik-

tir. Tasvirler bile güçlü değildir. Yazarın diğer macera romancılarından ayrıldığı taraf, ikinci bölümden sonra anlatımdan çok diyaloglara ağırlık vermesidir. Bu ise Ahmed Midhat'ın o yıllarda birkaç tiyatro denemesi içinde oluşuyla açıklanabilir. Eser hakkında farklı bir değerlendirme Mehmet Kaplan'dan gelir. Kaplan estetik değer dışında yazarının samimiyeti, okuyucu ile diyalogu, kendi hayat tecrübe ve müşahedelerinin esere girmesi bakımından romanın önemine işaret eder. *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*'nin Doğu ve Batı değer hükümlerini tartışmak ve Doğu'nun üstünlüğünü ortaya koymak gibi bir tezi yüklendiğinde tenkitçiler birleşirler. Ancak Berna Moran aynı açıdan bakarak bu mukayeseyi ekonomik temele dayandıran bir tez ileri sürer. Ona göre roman, Batılılaşma'nın tüketim ekonomisine kendini kaptıran müsrif Felâatun Bey'e karşılık para işlerinde dikkatli, başarılı, fakirken durumunu düzeltten Râkım'ın tercihi üzerine kurulmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar da daha önce aynı görüşe Râkım'ı oportünist bir tip olarak suçlayarak yer vermiştir.

Felâatun Bey ile Râkım Efendi'ye edebiyat tarihimizde önemli bir yer sağlayan sebeplerden biri de Batılılaşma süreci içinde iki medeniyetin ve değişmeye başlayan Osmanlı insan tiplerinin mukayesesine dayanan romanların ilki oluşudur. Tekniği hakkında ileri sürülen bütün acemilik iddialarına rağmen Felâatun Bey, gerek Ahmed Midhat Efendi'nin diğer romanlarında gerekse Recâizâde Mahmud Ekrem, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Peyami Safa'nın çeşitli romanlarında daha da geliştirip zenginleştirerek işleyecekleri çarpık Batılılaşma meselesinin ve alafanga / dejenere kahramanların prototipidir.

Eser Ahmed Midhat'ın diğer romanlarıyla da ortak bazı özellikler taşır. Hemen hepsinde olduğu gibi bunda da olumlu karakteri temsil eden Râkım yazarın kendisiyle büyük bir benzerlik gösterir. Daha sonra yazacağı *Müşâhedât* (1891) romanının içinde kendisi ile Râkım arasındaki bu benzerliği sezdirir. Râkım da yazarının romanı yazdığı yaştadır, hatta aynı semtte (Tophane) doğup büyümüşlerdir. Kadınlar, özellikle de yabancı kadınlar onun kültürüne ve ağır başlılığına hayrandırlar ve ona âşık olurlar. Konuşmalarında İslâm, Osmanlı, Türk örf ve âdetlerinin savunmasını

üzerine alır, tavır ve hareketlerinde de bunları temsil eder. Nihayet câriyesi Canan'ı iyi bir kültürle yetiştirip evinin hanımı yapması da Osmanlı'nın kölelik hakkındaki müsamahalı ve insanî davranışının bir delili olarak gösterilir.

1875'te basılan *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* 1879'da Türkçe olarak Ermeni harfleriyle de yayımlanmıştır. Ayrıca Hasan Âli Yücel tarafından sadeleştirilerek *Cumhuriyet* gazetesinde Aralık 1953 - Ocak 1954 arasında tefrika edilmiştir. Sacit Erkan da eseri yeni harflere çevirmiştir (İstanbul 1966).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Nihat [Özön], *Türkçe'de Roman*, İstanbul 1936, s. 265-269; İsmail Habib [Sevük], *Tanzimat'tan Beri Edebiyat Tarihi*, İstanbul 1940, I, 238-239; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1956, s. 447-448; Şerif Mardin, "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma", *Türkiye Coğrafya ve Sosyal Araştırmalar*, İstanbul 1971, s. 420; M. Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Ankara 1975, tür.yer.; Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, İstanbul 1981, s. 34-39; Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul 1983, s. 38-47; R. P. Finn, *Türk Romanı (İlk Dönem: 1872-1900)* (trc. Tomris Uyar), Ankara 1984, s. 26-33; Mehmet Kaplan, "Felâatun Bey'le Râkım Efendi", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul 1987, II, 93-123; Mustafa Kutlu, "Felâatun Bey ile Râkım Efendi", *TDEA*, III, 178-179.

M. ORHAN OKAY

FELEK

(الفلك)

Ortaçağ İslâm kozmolojisinde yıldızları taşıdığına ve hareket ettirdiğine inanılan şeffaf gökküre; gezegenlerin yörüngesi.

Arapça'da "kirmen ağırşacı (yün iği baskı); kadın göğsü; düz arazi üzerindeki kubbe şeklinde tepe, höyük; mehter takımının çalgı aletlerinden yarım küre şeklindeki zil" gibi yuvarlak ve bombeli nesnelere verilen *felek*, *felke* ve *filke* adlarının aslı, Sumerce *bala(g)* (yuvarlak olmak; kendi etrafında dönmek) kökünden türetilen Akkadca *pilakku* (kirmen, iğ) kelimesidir (v. Soden, II, 863; *EI*² [İng.], II, 761). *Felek* (çoğulu *eflâk*) bir astronomi terimi olarak "yıldızların döndüğü yer" anlamını taşımakta, aynı zamanda denizde oluşan girdap da bu adla anılmaktadır. İslâm astronomları güneşle ay dahil yedi gezegenin hareketini açıklamak üzere iç içe geçmiş yedi saydam halka tasavvur etmişler ve her halkaya birer geze-